

Zrínyi, illetve a Zrínyi–Montecuccoli vitát, addig itt ez szerepel: „A romantikus–nacionalista történetírói hagyomány Montecuccolival szemben határozta meg Zrínyi hadtudományi helyét, de a szűk értelemben vett hadtörténelmi megközelítés sem tudta átlépni a Montecuccolival való összevetés korlátait. Napjaink hazai irodalomtörténelmi és történelmi kutatásai már egy új Zrínyi-kép kialakulása felé mutatnak.” (151. o.)

Hausner Gábor monográfiájának talán legnagyobb értéke, hogy egy igényes külsejű és nyelvezetű kötetben fejt ki önmagában is fontos témáját úgy, hogy az interdiszciplinaritást nem pusztán tematikájában – Zrínyi maga is polihistor volt –, hanem terminológiájában – a szerzővel ellentétben a legtöbb történész ritkán használja például a recepció kifejezést –, módszerében – egyszerre hadtudományi és filológia megközelítésben vizsgál – és rendszerező szemléletmódjában is érvényesíti, valamint Zrínyi műveltségét a nyugat-európai kontextusba helyezi bele.

Illik Péter

SÜLI ATTILA

A NEMZETŐRSÉG, A HONVÉDSÉG ÉS A KOSSUTH-SZABADCSAPAT SZERVEZÉSE ERDÉLYBEN 1848-BAN

(Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2011. 224 o.)

Még 1973-ban jelent meg Urbán Aladár összefoglaló munkája a nemzetőrség és a honvédség 1848 nyarán történő szervezéséről, amely nemcsak részletesen foglalkozott az új magyar haderő alapjainak megeremtésével, hanem a gróf Batthyány Lajos vezette magyar kormány honvédelmi politikáját is új megvilágításba helyezte. Ez a kötet azonban csak a magyarországi szervezőtörténettel foglalkozott, így a korabeli erdélyi események bemutatása elmaradt. Ezt a hiányt pótolja most Süli Attila könyve, amelyben a szerző közel két évtizedes kutatási eredményeit összegzi, és pontos képet rajzol az 1848 márciusától egészen november közepéig tartó időszakban az erdélyi nemzetőri és honvéd csapatok felállításáról és harcairól.

A mű három nagy tematikus egységből áll. Az első, egyben legnagyobb része az erdélyi nemzetőrségek megszervezésével és tevékenységével foglalkozik. A bevezetésben a szerző előbb röviden ismerteti a nemzetőrség szervezésének különböző fokozatait, majd tömören összegzi a témáról eddig megjelent kisszámú munkákat, kitérve arra is, hogy mindeddig miért volt „árményben” ez az 1848-as erdélyi hadszervezés szempontjából olyan fontos időszak. Végezetül pedig köszönetet mond mindazoknak, akik jelentős mértékben segítették kutatásait.

A következő fejezetben Erdély katonai és politikai viszonyai kerülnek bemutatásra. Itt Süli Attila ismerteti a korabeli nagyfejedelemség kormányzati rendszerét, etnikai felépítését, a magyar, székely, szász és román nemzetiségek eltérő politikai elképzeléseit, majd szakítását 1848 őszén. Ezután kerül sor az erdélyi cs. kir. hadszervezet, valamint az itt állomásozó alakulatok bemutatására, amelyek közül magyar szempontból csak a székely határhozredek bizonyultak hosszabb távon megbízhatónak (bár harcképességük ebben az időszakban a határhozredek elleni elégedetlenségük miatt jelentősen csökkent). Végezetül az unió utáni magyar haderő-szervezési tevékenységet, a honvédszászlóalj felállítását követhetjük nyomon, egészen a magyar vezetés és cs. kir. nagyszabványú főhadparancsnokság 1848 októberi nyílt szakításáig.

A harmadik fejezet a nemzetőri szervezés folyamatát és törvényi háttérét ábrázolja, külön bemutatva 1848 tavaszi „önkéntes”, majd a nyári, a XXII. törvénycikk által szabályozott „törvényes” nemzetőrség megszervezését, elsősorban magyar és székely viszonylatban. A harmadik szakasz, az „önkéntes mozgó nemzetőrség” augusztus 13-i rendelet szerinti tömeges felállítására Erdélyben nem került sor. A szerző szerint egyetlen ilyen jellegű alakulat sem jött létre. Ennek ellenére némileg kérdésesnek tűnik, hogy az eredetileg megyei és városi nemzetőrségként szerveződő, de a körülmények miatt „mozgóvá” váló, 75. honvédszászlóaljja csak 1849 tavaszán alakuló torda-

aranyosszéki önkéntes nemzetőr zászlóalj hova sorolandó (48. o.). Hasonló kérdés merül fel az 1848 szeptemberében szervezett, végül három századból álló marosszéki „mozgó” nemzetőregységgel kapcsolatban is (96., 100. o.), amely a későbbi 87. honvédszászlóalj alapjául szolgált. Itt külön kiemelés kap, hogy a felfegyverzésben a helyi erőforrások mellett fontos szerepet játszott a cs. kir. főhadparancsnokság is, amely 1848 szeptemberéig több-kevesebb lelkesedéssel ugyan, de együttműködött a magyar hatóságokkal.

A következő, egyben legnagyobb fejezet a vármegyei, illetve a szabad királyi városokban felállított nemzetőrségek történetét ismerteti. Először Erdély „fővárosa”, Kolozsvár, majd sorrendben Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda, Alsó-Fehér, Küküllő, Hunyad és Felső-Fehér vármegyék, végezetül Fogaras-vidék nemzetőrségeinek szervezését és harcait mutatja be a szerző. Részletes leírásaiban feltárul az egyes törvényhatóságok belső berendezkedése, politikai és nemzetiségi viszonyai, amelyek különböző mértékben segítették és nehezítették a nemzetőri összeírásokat, illetve az „önkéntes”, majd a „törvényes” nemzetőrség felállítását. Rengeteg forrás és adat segítségével képet kapunk arról, hogy milyen problémákkal kellett megküzdenie a városi és vármegyei hatóságoknak és végül is milyen eredményeket értek el. Süli Attila elemzései rámutatnak, hogy igazán sikeres csak azokban a városokban és vármegyékben volt a szervezés (Kolozsvár és Nagyenyed, illetve Kolozs és Torda vármegyék), ahol jelentős számú és koncentráltan elhelyezkedő magyar lakosság élt. Később az ezeken a területeken megszerveződő, kisszámú reguláris alakulatokkal is megerősített magyar nemzetőrcsapatok többnyire sikeresen vették fel a harcot 1848 őszén a román népfelkelőkkel, és csak a cs. kir. reguláris erővel szemben maradtak alul. Ennek következtében sikerült az itt élő magyar ajkú lakosság életét és javait zömében megóvni. Azonban nemcsak az ismertebb események (Kolozsvár–Torda–Nagyenyed körüli harcok, az Alsó-Fehér vármegyei helységek felfegyverzése, a zalatnai tragédia) kerülnek ismertetésre, hanem a dél-erdélyi, szórványban élő magyarság szervezési kísérletei is, olyan kuriózumok bemutatásával, mint például a cs. kir. 16. (orláti, 1. román) határozat fennhatósága alá tartozó, magyar kismemesi származású rákosdi határőrök mozgalma.

Az ötödik fejezet a Székely-székekben végbemenő nemzetőri szervezést ismerteti. Itt először a Háromszék, majd Csík-, Udvarhely- és Marosszék, valamint Marosvásárhely, végezetül pedig Aranyosszék nemzetőrségeinek történetét ismerhetjük meg. A szerző részletesen bemutatja a Székelyföld belső viszonyait, a társadalmi és politikai feszültségeket és azt, hogy miért hatott itt 1848 tavasza olyan elementáris erővel. Érzékletesen ábrázolja a határország bomlását, valamint azt, hogyan próbálta meg a székelység zöme felhasználni a nemzetőri szolgálatot a gyűlölt, szinte élethossziglan tartó katonai szolgálattól való megszabadulásra. Ezután az „önkéntes”, majd „törvényes” nemzetőrség szervezésének eredményeit ismerhetjük meg helyhatóságokként; végezetül pedig a román fenyegetésre megalakuló „székely tábor” nemzetőri és határőri csapatainak 1848 őszi harcait, egészen a november 5-i marosvásárhelyi vereségig. A fejezet végén található – némi leg „kakuktktojásként” – a szászöldi szász és magyar nemzetőrségről szóló rövid összefoglaló is.

Az első részt lezáró hatodik fejezet az Erdélyben alakult magyar nemzetőrségek tisztikarával és személyi állományával kapcsolatos elemzést tartalmaz, amely megállapítja, hogy a fő- és köznevelés, valamint az értelmiség vezető szerepet játszott ezen alakulatok irányításában.

A második tematikus rész a honvédség 1848 nyarán és őszén leuajlott szervezésével foglalkozik. A bevezetésben a szerző röviden ismerteti a témában eddig megjelent alakulatörténeteket, majd röviden összefoglalja a honvédség szervezésének magyarországi előzményeit és eredményeit. Ezután kerül bemutatásra az erdélyi honvédség felállítása előbb július közepéig, majd szeptember végéig. A magyar kormány 1848. június elején eredetileg négy zászlóaljat tervezett felállítani, Kolozsvár, Marosvásárhely, Fogaras és Déva központokkal. Kezdetben ehhez megfelelő támogatást is kapott a cs. kir. nagyszebeni főhadparancsnokság alárendelt szerveitől toborzó- és kiképzőtisztek, hadfogadók, ruházat, felszerelés és fegyver formájában. Süli Attila azonban részletesen bemutatja, hogy míg Kolozsvár és Marosvásárhely esetében a helyi hatóságok támogatása és a környékbeli magyar lakosság száma jó eséllyel ígért sikert, addig délen mindezeket nélkülözte a szervezés. A szerző a toborzás, felszerelés és kiképzés folyamatát ábrázolva világosan érzékelteti, hogy még az északi központokban is (a fegyver, a felszerelés és a pénz hiánya miatt) milyen nehezen haladt az alakulatok felállítása, amit a cs. kir. szervek egyre ellenségesebb magatartása

csak tovább lassított. Így végül szeptember végén a honvédséget irányító Országos Nemzetőrségi Haditanács kénytelen volt összevonni az alakulatokat: a dévaiakat Kolozsvárra, a fogarasiakat Marosvásárhelyre rendelték.

A továbbiakban Süli Attila először a zászlóalj felszerelését mutatja be. Megállapítja, hogy bár a hatóságok minden lehetőséget megragadtak, a katonák egy részét még október elején sem sikerült előírászerűen ellátni, és még lőfegyverrel sem rendelkezett mindenki. Ezután röviden összefoglalja a zászlóalj október-novemberi tevékenységét. Ismerteti, hogy míg a kolozsvári 11. honvédszászlóalj a „kolozsvári védsereg”, a marosvásárhelyi 12. honvédszászlóalj pedig a „székely tábor” kötelékében tette több-kevesebb sikerrel a dolgát, addig a fogarasi honvédeket lefegyverezték és elfogták, a dévaiak pedig csak a Bánságba való visszavonulással tudták elkerülni ezt a sorsot. A szerző itt még röviden összefoglalja az októberben szervezni kezdett 32. honvédszászlóalj történetét, majd a rendelkezésre álló adatok alapján elemzi a honvédszászlóalj tisztikarát és álmományát. Megállapítja, hogy a magyarországi első tíz honvédszászlóaljhoz hasonlóan az erdélyi zászlóaljakban is magas volt az értelmiségiek aránya, és itt is jellemző volt kora ősszel, hogy a cs. kir. soralakulatok magyar legénysége nagy számban állt be honvédek. Zárásként végül egy kevésbé ismert témával, az erdélyi honvédtűzérség 1848-as szervezésével foglalkozik, összehasonlítva azt a cs. kir. és a magyarországi mintákkal. Bemutatja, hogy bár végül önálló útegre nem sikerült szert tenniük az erdélyi magyar csapatoknak, de a Magyarországról érkező lövegek egy részét már Kolozsváron szerelték fel és látták el tüzerekkel. Végezetül összegzi a honvédség felállításának eredményeit és megállapítja, hogy – bár az eredeti terveket nem sikerült megvalósítani – a létrejövő alakulatok megállták a helyüket, és ezek alkották később az erdélyi hadsereg magját. Ezt a részt az erdélyi honvédtoborzás havi eredményeit, valamint a zászlóaljak kinevezett tisztikarát tartalmazó mellékletek egészítik ki.

A harmadik tematikus rész Kossuth Lajos erdélyi szabadcsapatának 1848-as szervezésével foglalkozik. A bevezetésben bemutatásra kerül, milyen politikai manőverek vezettek ahhoz, hogy a kormány 1848 augusztusában engedélyt adott Kossuth Lajos akkori pénzügyminiszternek arra, hogy mind Magyarországon, mind Erdélyben saját szabadcsapatot állíthasson fel. Ezután a szerző röviden összegzi a témában eddig megjelent szakirodalmat.

A második fejezet az erdélyi szabadcsapatból kifejlődő 15. (Kossuth, majd Mátyás) huszárezred kolozsvári osztályának történetét dolgozza fel. Süli Attila itt rávilágít arra, hogy a kolozsvári egység Kossuth kezdeményezésétől teljesen függetlenül jött létre még júliusban; abba csak később tagozódott be. A továbbiakban részletesen bemutatja a kolozsvári, majd a dési század felállítását és felszerelését; az osztály tisztikarát és kiképzését. Ezután összefoglalja az egység 1848 őszi harcait, és megállapítja, hogy a huszárok mind a román felkelőkkel, mind a cs. kir. csapatokkal szemben kiválóan helytálltak.

A harmadik fejezet az erdélyi lovas szabadcsapat székelyföldi szervezését foglalja össze 1848 szeptemberétől november közepéig. A szerző először a szervezéssel megbízott Berzenczey László képviselő, későbbi kormánybiztos politikai pályáját, majd a szervezés első lépéseit ismerteti. Ezután következik az ezred négy székelyföldi osztálya felállításának bemutatása, ahol Süli Attila a rendelkezésre álló források segítségével minden eddiginél pontosabb képet rajzol a toborzás eredményeiről, illetve a huszárság elhelyezkedéséről, létszámáról, felszereltségéről. A továbbiakban a szabad lovas sereg oktatási szabályzatával és tisztikarával ismerkedhetünk meg, majd azokkal a problémákkal, amelyek októberben jelentősen lelassították a felszerelést. Végezetül pedig az ezred egységeinek „székely tábor” kötelékében vívott harcai kerülnek bemutatásra november 5-ig, ahol a szerző megállapítja, hogy a kiképzettségi és felszereltségi hiányosságok miatt csak a huszárok egy része nyújtott jó teljesítményt. Ezt a részt a szabadcsapat szervezés visszhangjainak és következményeinek ismertetése, illetve az összegzés zárja, amelyben Süli Attila leszögezi, hogy bár az ezred teljes felállítása 1848-ban nem járt sikerrel, a kolozsvári osztály és háromszéki „vegyes” osztály mind a vizsgált időszakban, mind később becsülettel megállta a helyét. A könyvet végezetül a bibliográfia, a tartalomjegyzék és a képmelléklet zárja.

A kötetben, mint minden munkában, előfordulnak kisebb hibák, elírások is. A mű gerincén például „Kossuth-szabadcsapatok” szerepel „Kossuth-szabadcsapat” helyett. Hasonlóan sajnálatos, hogy az illusztrációként a borítón szereplő székely határőrök Napóleon-kori csákót viselnek.

Problémás, hogy egyes szervezetek vagy alakulatok többféle írásmódban is előfordulnak. Például a cs. kir. 17. (2. román) határőrezred (12. o.) előfordul még „17. (II. román) határőrezred” alakban (22. o.), valamint „II. román határőrezred” (43. o.) alakban is. Az erdélyi cs. kir. tüzérség nem 18 „ágyúval”, hanem 18 „löveggel” rendelkezett (12. o.). Az erdélyi cs. kir. haderő létszámviszonyait bemutató táblázatnál talán szerencsésebb lett volna a „Rendszeresített állomány” helyett inkább a „Tényleges állomány” elnevezést használni, elvégre például egy feltöltött szorezredi tábori zászlóalj „rendszeresített állománya” elérte a kb. 1200 főt. Hasonlóképpen a második rubrikánál a „Tényleges állomány” helyett célszerűbb lett volna a „Rendelkezésre álló állomány” elnevezést használni (12. o.). Kérdéses: milyen fegyvert jelent pontosan a „Landwehr puska” (19. o.)? Baldacci Manó honvéd tábornokról sajnos nincs lábjegyzet (27. o.). A tordai nemzetőrség szervezésénél a „17.” és nem a „16. (2. román)” határőrezredről van szó (41. o.). A „szamosfalvi” ütközet szerepel „apahidai” ütközetként is (42., ill. 138. o.). (Mindkét esetben november 15-i dátummal, bár a hivatalos összefoglalókban 16-a szerepel.) A 345–348. lábjegyzet hibás (44. o.); a 386-tól a 412. lábjegyzetig a lábjegyzetelés eggyel elcsúszott (48–50. o.). A Déván állomásozó cs. kir. 2. (Hannover) huszárezredi csapat vezetőjére, Kiss Sándor alszázadosra aligha vonatkozik a lábjegyzetben megadott hivatkozás, mivel az a cs. kir. 11. (Székely) huszárezredben szolgáló Kiss Sándor életrajzát tartalmazza; ő pedig ekkor az ezred alezredesi osztályával a Bácskában harcolt (69. o.). „Simonfi József” százados valójában „Simonffy Miklós” (102. o.). A honvéd gyalogság részére rendszeresített atilla barna és nem sötétkék volt (123. o.). A Déván állomásozó cs. kir. 2. (Hannover) huszárezredi fél század nem vonult Krassóba, hanem átállt a cs. kir. csapatokhoz (130., ill. 69. o.). A cs. kir. hadseregben, illetve a magyar honvédségben lévő korabeli lovasütegek esetében a tüzérek a löveg talpszárán lévő „börhukán” ültek, nem volt mindenkinek saját lova. Utóbbi csak az ún. „lovaglő-ütegek” esetében volt; ezek pedig csak a külföldi hadseregekben voltak ekkoriban rendszeresítve (135. o.). Kérdéses, hogy Kossuth Erdélyben végül is milyen összetételű szabadcsapatot akart: egy huszárezredből, egy gyalogzászlóaljából, tüzérségből és műszakiakból állót (147. o.) vagy csak huszárokból, műszakiakból és tüzérekből állót (168. o.). Nem egyedül Dés városának, hanem egész Belső-Szolnok vármegyének volt összesen 143 lovas nemzetőre, és nem Makray László, hanem Weér Sándor volt a parancsnokuk (154., ill. 31. o.). Karl Urban alezredes csapatai október második felében két, egymástól eltérő hadrenddel is rendelkeznek (188., ill. 191. o.). Végül a bibliográfiában a levéltári jelzetek (pl. H2) kétszer szerepelnek egy hivatkozásnál (199. o.), míg a „Hadtörténelmi Közlemények” kétszer is említve van (199–200. o.). Viszont a 146. oldalon lábjegyzetben szereplő „Urbán, 1988” rövidítés nincs feloldva a helyén (203. o.).

A fentiek ellenére a recenzens csak ajánlani tudja Süli Attila hiánypótló munkáját, amely Urbán Aladár már említett kötetének méltó párja. Az erdélyi nemzetőrség és honvédség szervezés-történetét részletessége és adatgazdagsága miatt nemcsak a szűkebben vett „szakma” és az érdeklődő nagyközönség, hanem a határon túli helytörténészek is sikerrel forgathatják.

Kemény Krisztián